

DOSYA /GÖZLEM VE GÖRÜŞLER**SOSYAL GÜVENLİKTE
PİYASALAŞMA DÖNEMİ VE SENDİKALAR***Serhat SALİHOĞLU****Neo-liberal yeniden yapılandırmanın başlangıcına dair**

Ekonominin ve toplumun neo-liberal politikalarla dönüştürülmesi için 1980 yılı Türkiye’de bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu durum sadece Türkiye için geçerli değildir: Aşağı yukarı Türkiye’nin eş değeri gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkelerin de aynı dönemde neo-liberal düzenlemeye konu olduğunu söyleyebiliriz.

Neo-liberal düzenleme, bilindiği gibi, esas olarak 1970’lerin son yıllarında İngiltere ve ABD’de başlamış ve kapitalist dünyanın çevre ülkelerine bu iki ülke eliyle yaygınlaştırılmıştır: Yeniden düzenleme süreci birçok ülkede baskıcı siyasal iktidarlar döneminde ilerlemiştir. Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye, bu dönemin ilk akla gelen örnekleridir.

IMF ve Dünya Bankası, çevre ülkelerin yapısal dönüşümünde belirleyici rol oynamışlardır; yüksek dış borçlar ve ödemeler dengesindeki yüksek açıklar bu iki uluslararası mali kuruluşun en önemli kozu olmuştur. Ancak yapısal dönüşümü sadece bu iki kuruluşun etkinliğine dayandırmak açıklayıcı değildir: Kapitalizmin bir dünya düzeni olarak yeniden yapılandırılmasını amaçlayan dönüşüm süreci en başta siyasaldır. Soğuk savaşın bilinçli olarak tırmandırılması bu dönemin belirleyici siyaseti olmuş; sosyalist ülkelere karşı geliştirilen sert politikalar, nükleer savaş tehdidi, uzayın silahlandırılması girişimleri ile başlatılan saldırganlık politikası Dünya’nın yeniden düzenlenmesinde kullanılan başlıca ideolojik ve siyasal araçlar olmuştur. Soğuk savaşın bilinçli olarak

tırmandırılması hem gelişmiş kapitalist ülkelerdeki muhalefeti sindirmeye hem de çevre ülkelerdeki baskıcı siyasal iktidarlara meşruiyet sağlamaya yaramıştır.

Türkiye’de neo-liberal düzenleme 12 Eylül ile birlikte böyle bir Dünya atmosferi içinde başlamıştır; 1980’lerin son yıllarına kadar süren yoğun baskı ve zor dönemine toplum bilincinin değiştirilmesi yönünde bilinçli bir ideolojik saldırı eşlik etmiştir. Ekonomi ve siyaset ile başlatılan dönüşümü yürütmek üzere toplumun örgütlü siyasal ve sendikal güçleri tasfiye edilmek istenmiştir. Bu tasfiye süreci, yoğun bir gözden düşürme ve karalama kampanyası ile sürdürülmüştür.

Bu süreç, en başta, sendikal hareket üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır; yakın tarihe şöyle bir göz atıldığında neo-liberal politikalarından en olumsuz etkilenen toplum kesiminin kuşkusuz işçi sınıfı olduğu görülecektir. Bu politikalara karşı en büyük direncin de işçi sınıfından gelmesi beklenirdi. Bu nedenle, neo-liberal yeniden yapılandırma sürecinde işçi sınıfının etkisizleştirilmesi temel bir siyasal tercih olarak ortaya konuldu; bu amaçla işçi sınıfı örgütleri olarak sendikaların gözden düşürülmesi ve etkisizleştirilmesi için çaba gösterildi.

Baskı ve zorun temel siyasal yöntem olarak uygulandığı yıllarda sendikal örgütlere karşı yürütülen ideolojik kampanyanın beklendiği kadar etkili olduğunu söyleyemeyiz. Aksine 1989 bahar eylemleri ve Zonguldak Madenci Yürüyüşü türünden eylemler sendikal örgütlerin uzun yıllar sonra yeniden ayağa kalkışının işareti olmuş; bu eylemler toplumda sempati ile karşılanmış ve bu eylemler ile 1980-89 dönemindeki reel ücret kayıplarının tafefisi sağlanabilmiştir. Bu eylemlerin, 12 Eylül yönetimi ile özdeşleşen Özal liderliğindeki ANAP iktidarı açısından sonun başlangıcı olduğunu da söyleyebiliriz.

*DİSK/Genel-İş Genel Koordinatörü

Sosyal güvencükte neo-liberal yeniden yapılandırma sürecinde sendikalar

Sosyal güvencükte neo-liberal yeniden yapılandırma sürecinin kapsamlı olarak 1990'lı yılların hemen başında gündeme getirildiğini biliyoruz. Bu yıllar, aynı zamanda, neo-liberal yapısal düzenlemelerin yerine sektörel yeniden düzenlemelere ağırlık verildiği bir döneme işaret etmektedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan nüfusa vurgu yapıldığı bu dönemde Dünya Bankası Türkiye'de genel sağlık sigortası üzerinde durmakta; SSK'nın gelir-gider dengesindeki açıklar ve erken emeklilik sosyal güvencükte başlıca gündemler olarak tartışmaya açılmaktadır.

Bu süreç, 1998 yılı ortalarında ANASOL-D Koalisyon Hükümeti'nin, Taahhütler Mektubu ile ilan ettiği "Ekonomik Politikalar Bildirgesi"ne kadar inişli çıkışlı olarak tartışmalarla devam etmiştir. Hükümet'in IMF ile bir Stand-by anlaşması imzalamak amacıyla ortaya koyduğu taahhütlerde sosyal güvenlik reformu ile sağlık hizmetlerinde özelleştirme hedefleri belirgin bir öneme sahiptir.

1998 yılına kadar ki süreç, yeni stand-by anlaşması için verilen taahhütlerin de alt yapısının oluştuğu bir süreç olmuştur. SSK "açıkları", emeklilik yaşında yeniden düzenleme gereği bu dönemde sıkça ve çeşitli çevrelerce gündeme getirilmiştir. Sendikaların bu söyleme yeterince yanıt verebildiklerini söyleyemeyiz. Bu konularla ilgili birçok sendika ve konfederasyon tarafından çok sayıda rapor, görüş oluşturulmuş ancak; buralarda dile getirilen görüşler çeşitli nedenlerle toplumsal bir etki yaratamamıştır.

O dönem Hükümeti'nin üzerinde en çok durduğu konu sosyal güvenlik reformu olmuş, yeni stand-by anlaşması için öncelikli taahhütler arasında yer verilen bu "reform" kapsamında ilk olarak emeklilik yaşı ile ilgili yasal düzenleme çalışmaları başlatılmış ve konu 1999 yılı başından itibaren önemli bir gündem maddesi haline dönüşmüştür. Bu konuyla ilgili yasa bilindiği gibi, Marmara Depreminin yarattığı toplumsal şoka rağmen Eylül ayında TBMM'de kabul ettirilmiştir.

Bu dönemde sendikaların "mezarda emekliliğe hayır" sloganı etrafında çok sayıda irili ufaklı eylemine tanık olunmuştur. Ancak eylemler sürerken yaşanan Marmara Depremi ve bir Konfederasyonun ikircikli tavrı nedeniyle eylemler sürecinde bir dağınıklık yaşanmıştır. Sonuç başarısızlık olmuştur.

Daha sonra AKP Hükümeti döneminde de yine IMF'e verilen taahhütler doğrultusunda sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemelere devam edilmiş ve nihayet SSK hastanelerinin Sağlık Bakanlığı'na devri gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte de sendikalar ve konfederasyonlar birçok eylem gerçekleştirmiş; birçok açıklamalar yapılmış hatta bu konuda Emek Platformu da çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Ancak sonuç önceki dönemlerde olduğu gibi başarısızlık olmuştur.

Yaşanan süreç ve sendikaların bu süreçte neler yaptığı genel olarak bilinmektedir. Bu aşamada yapılması gereken sendikaların neden etkisiz kaldığını ortaya koymak ve buradan yola çıkarak bundan sonraki süreçte nasıl etkin olunabilir üzerine düşünce geliştirmektir.

Başarısızlığın nedenleri üzerine bazı sorular...

Ortaya bazı sorular atmadan önce şunu kabul etmemiz gerekiyor ki, sendikalar sosyal güvencükte yeniden yapılandırma sürecinde ideolojik, siyasal ve örgütsel açıdan başarısızlığa uğramışlardır. Bunu sosyal güvencüğe özgü olarak söylemekle birlikte aslında diğer alanlarda da benzer bir değerlendirme yapmak kuşkusuz olanaklıdır. Öte yandan bu değerlendirmeyi sadece sendikalarla sınırlı tutmamak gerekir. Başarısızlığı sorgulamak başarılı olmak için ön koşuldur. Bu sorgulamayı ne kadar sağlıklı ve nesnel olarak yapabilirsek, işçi sınıfı hareketinin geleceğine de o kadar katkıda bulunabiliriz.

Öncelikle ideolojik başarısızlık üzerinde duralım. İdeolojik başarının ölçütü savunduğumuz düşüncelerin toplum üzerinde ne kadar etkili olduğudur. Düşündüklerimiz bizim için doğru olabilir ve öyledir de ancak; bu doğrular toplum bilincini ve giderek siyasal bilinci etkileyen doğrulara dönüşmemişse ideolojik bir başarıdan söz etmek ne kadar gerçekçi olacaktır. Doğru olan, işçi sınıfının ve toplumun geniş kesimlerinin çıkarına olan; kapitalizmin kar hırsına karşı insanı savunan görüşlerimizi neden toplumun bilincine işleyemedik. Bu görüşleri savunurken tutarlı mı olmadık, kararlı mı davanamadık, işçi sınıfı örgütleri arasında olması gereken dayanışmayı mı kuramadık, topluma sendikalar olarak birleşik bir görüntü mü veremedik, söylemlerimizi milyonlarca insanın günlük yaşamı ile mi bütünleştiremedik, insanlar hastane ve ilaç kuyruklarındayken ya da emekli maaşı kuyruğundayken onlara ilgisiz mi kaldık, emekli maaşları açlık sınırındayken bunu hükümetlerin gündemine taşıma becerisini mi gösteremedik, SSK soyulurken, kötü idare edilirken, siyasal iktidarların arpalığı haline dönüşürken ses mi çıkarmadık, altımızdaki SSK Yönetim Kurulu koltuğunun hakkını mı veremedik...

Bu soruları daha da çoğaltmak olası; bu sorulara verdiğimiz yanıtlar genellikle olumsuz ise çok doğru düşünceleri savunmanın yetersiz olduğunu söyleyebilir ve ideolojik başarısızlığın nedenlerini tartışmaya başlayabiliriz.

Siyasal başarısızlıktan ne anlıyoruz? Sendikaların toplumdaki siyasal konumlanışı ve tavırları sendika hareketinin tarihinde her zaman tartışma konusu olmuş; bu konu hem teoride hem de uygulamada kendine hep yer bulmuştur.

Türkiye sendika hareketinin azımsanmaması gereken tarihinden yola çıkarak şu soruları ortaya atabiliriz: sosyal güvencüğün yeniden yapılanma sürecinde sendikalar siyasal iktidarlara ve siyasal partilere karşı düşüncelerini yeterli bir kararlılıkla savunabildiler mi, yoksa siyasal iktidarların

kendilerine yakınlığına ya da uzaklığına göre mi tavır aldılar? Siyasal iktidardan elde edecekleri günü birlik faydaları işçi sınıfının genel çıkarlarına feda ettiler mi? Siyasal partilerle olan mesafelerini siyasal görüşleri mi yoksa işçi sınıfının çıkarları mı belirledi? Sendikal görüşlerini her siyasal iktidara karşı aynı açıklık ve kararlılıkta mı savundular yoksa siyasal iktidara yakınlıklarına göre sendikal görüşlerinden taviz mi verdiler ya da uzlaşmaz mı davrandılar?

Eğer bu sorular sendikaların yakın geçmişteki siyasal tavırları konusunda sendikal hareketin temel ilkelerinden sapmayı içeren yanıtlar içeriyorsa siyasal başarısızlığın nedenlerini tartışmaya başlayabiliriz demektir çünkü; sendikaların siyaset ile ilişkisinde en önemli başarı ölçütü toplumdaki siyasal örgütleri sınıfsal talepler konusunda etkileme becerisini gösterebilmeleridir. Bunun için ön koşul toplumun siyasal örgütleri karşısında tutarlılık göstermektir. Aksi durumda siyasal güçler önünde bir anda gözde olmak ya da gözden düşmek; siyasal partilerin kuyruğuna takılmak ya da tümüyle siyasal alandan dışlanmak söz konusu olacaktır.

Örgütsel başarısızlık konusunda ise şu soruları sorabiliriz: Sosyal güvenlikle ilgili süreçte sendikalar birçok eylem ve etkinlik düzenlediler. Ancak üye sayıları on binleri bulan çok sayıda sendika bırakalım üyelerini kendi eylemlerine katabilmeyi, onlara kendi düşüncelerini ve doğrularını bile anlatılabile becerisini gösteremediler. Bu durumda ilk akla gelen soru sendika üyesi işçilerde sınıf bilinci bir yana en basitinden örgüt bilinci konusunda bile büyük zayıflık mı söz konusu? İşçi bilincine sendikal örgüt yapısı yön veremiyor mu? İşçi bilincine yön veren temel etken nedir? Sendikal örgüt yapısı neden işçi bilincine yön veremiyor? Sendikalar kendi örgüt yapılarını, ortaya çıkan sonuçları değerlendirerek, sorguluyorlar mı, bu konuda bir arayış var mı? Sendikal örgütler kendi üyelerine bile yön veremiyorsa topluma yön verme adına yaptıkları eylemler, ortaya koydukları düşünceler toplum üzerinde ne kadar etkili olacak?

Örgütsel başarısızlık açısından üzerinde durulması gereken bir diğer olgu ise sendikal örgütlerin birbirleriyle ilişkileri konusunda ortaya çıkmaktadır. Türkiye sendika hareketinin en azından son döneminde sendikal örgütler arasında olması gereken diyalog, işbirliği ve dayanışma

ilişkisinin son derece olumsuz bir durumda olduğu bilinen bir gerçekliktir. Sendikal örgütlerin birleşmesinin konuşulması ve buna göre tavır belirlenmesi gereken bir dönemde en yaşamsal konularda bile işçi sınıfı örgütleri arasında olması gereken ilişki bir türlü kurulamıyorsa sorun nerededir?

Sendikaların içinde buldukları ideolojik, siyasal ve örgütsel sorun alanlarına ilişkin soruların sayısını daha da çoğaltmak olası ve çok sayıda sendika aktivistinün günlük sendikal yaşamda çok daha yaşamsal sorular üretebileceğinden de kuşku duyulmaması gerekir. Sadece yukarıda sıraladığımız sorular etrafında bile düşünsek sendikal örgütlerin içinde bulunduğu durumu genel hatlarıyla kavrayabiliriz. Bu sorulara vereceğimiz yanıtlar sendikal örgütlerin içinde bulunduğu durumu az da olsa açıklayabilir ve işçi sınıfı örgütü olma nitelikleri konusunda bize fikir verebilir.

Sendikaların içinde buldukları sorunları sadece neo-liberal politikalarla, neo-liberalizmin sendika karşıtı saldırganlığıyla ya da 12 Eylül'ün yarattığı tahribatla açıklayamayız; başarısızlıkları açıklamak için bu savları temel kabul edebiliriz ama her türlü musibeti bunlarla açıklamak yetersiz kalacaktır. Başarısızlığı açıklamak için tüm bu etkenleri de hesaba katarak yetersizlikleri, zayıflıkları, yanlışları ortaya koymak zorundayız. Unutmayalım ki, bugün adı sendika olan bazı sendikalar varlığını 12 Eylül'e borçludur; bazı sendikalar emek savunusu yerine neo-liberal politikaları savunmakta; bazı sendikalar siyasal partilerin payandalığını yapmaktadırlar. Bu örnekler de çoğaltılabilir.

Neo-liberal yeniden yapılanma dönemi, ne yazık ki, toplum bilincini de derinden etkilemiş; sendikaları işçi sınıfı örgütleri olmaktan uzaklaştırmıştır. Sınıf bilincinin ve kimliğinin yerini işçi sınıfını çağın ve toplumun en ilerici sınıfı olma niteliğinden uzaklaştıran en geri kimlik arayışları almıştır. Sınıfsal ve siyasal hedefler silikleşmiş, örgütsel bilinç geriletilmiş, söylem-eylem birlikteliği ortadan kaldırılmıştır. Sendikal hareket içinde yaşanan sürecin farkında olan çok sayıda işçi vardır; önemli olan sendikalar içindeki olumlu eğilimlere güç katmak ve işçi sınıfı hareketinin küllerinden doğacağı günleri beklemeden birleştirici, sınıfsal tutumları güçlendirici, sınıfsal kimliği öne çıkaran etkinliklere güç vermek olmalıdır.